

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37(091)(477):005

**КАТЕГОРІЯ «ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ»
В ҐЕНЕЗІ ЦІЛЕПОКЛАДАНЬ І РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Бірюк Д.О., аспірант
кафедри педагогіки та педагогічної майстерності
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

У статті розглядається існуюча в науковому обігу систематизація педагогічних умов за характеристиками їх змістового наповнення, що відбивають спрямування підходу до педагогічного процесу як об'єкта дослідження. Аналізуються актуальні підходи до класифікації педагогічних умов через характеристики змісту, форм і методів навчально-виховного процесу. Обґрунтовуються чинники вибору параметрів застосування категорії педагогічних умов як методологічного засобу обґрунтування перспективних спрямувань реалізації професійної підготовки майбутнього вчителя засобами освітнього менеджменту.

Ключові слова: педагогічні умови, навчально-виховний процес, фахова педагогічна освіта, освітній менеджмент, педагогічний ВНЗ.

В статье рассматривается существующая в научном обиходе систематизация педагогических условий по характеристикам их содержательного наполнения, отражающим направления подхода к педагогическим процессам как объектам исследования. Анализируются актуальные подходы к классификации педагогических условий через характеристики содержания, форм и методов учебно-воспитательного процесса. Обосновываются факторы выбора параметров применения категории педагогических условий как методологического средства обоснования перспективных направлений реализации профессиональной подготовки будущего учителя средствами образовательного менеджмента.

Ключевые слова: педагогические условия, учебно-воспитательный процесс, профессиональное педагогическое образование, образовательный менеджмент, педагогический ВУЗ.

Biriuk D.O. THE CATEGORY OF «PEDAGOGICAL CONDITIONS» IN THE ORIGINATION OF PURPOSE LAYINGS AND REALIZATION OF EDUCATIONAL MANAGEMENT OF A PEDAGOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

In the article, a systematization of pedagogical conditions, existing in the scientific circles, according to the characteristics of their content filling, which reflect the direction of the approach to the teaching process as a research object, is considered. Some actual approaches to the classification of pedagogical conditions through the characteristics of the content, forms and methods of the educational process are analyzed. Some factors of the choice of the parameters of pedagogical conditions category using as a methodological means of the argumentation of perspective directions of the future teacher professional training realization by means of educational management are proved.

Key words: pedagogical conditions, educational process, professional teacher education, educational management, Pedagogical Universities.

Постановка проблеми. Сучасні підходи до вивчення та аналізу педагогічних явищ і проблем передбачають виявлення й класифікацію особливостей характеру й спрямованості впливів чинників освітнього середовища на ті чи інші аспекти реалізації навчального процесу в сучасному педагогічному навчальному закладі. Реальні обставини сучасного процесу виховання та фахової освіти в педагогічному закладі вказують на існування певної взаємозалежності змінних параметрів зовнішніх впливів і внутрішніх станів цих процесів,

що вимагає поглибленого дослідження формування умов виховання особистості сучасного педагога засобами освітнього менеджменту. У вказаному контексті актуальною стає проблема наукового підходу до формування педагогічних умов навчання, що максимально відбивають принципи цілепокладання та процесуальні потреби відповідного управлінського супроводу процесу становлення фахового педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «педагогічні умови» сьогодні надзвичайно активно використовується в

широкому спектрі досліджень, тематично пов'язаних із педагогічними технологіями професійної підготовки в контексті оптимізації процесу навчання, планування навчального процесу, формування професійної готовності тощо. Категорія педагогічних умов нині чи не одна з найбільш досліджених у галузевій літературі зусиллями таких науковців, як О. Адаменко, А. Алексюк, А. Ашерів, Ю. Бабанський, О. Варецька, О. Галкіна, М. Данилов, А. Зубко, І. Зязюн, Н. Іпполітова, Н. Кузьміна, В. Курило, А. Литвин, В. Манько, А. Найн, П. Підкасистий, О. Пехота, Є. Хриков та ін. Однак значна диференціація тематичного поля вжитку терміна потребує з'ясування параметрів застосування тих чи інших розробок як методологічного засобу обґрунтування спрямувань реалізації професійної підготовки майбутнього вчителя засобами освітнього менеджменту, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою нашої роботи є з'ясування спрямувань ґенези наукових досліджень педагогічних умов формування особистості педагога у вітчизняній педагогічній науці в контексті цілепокладань освітнього менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз педагогічних досліджень 70–80-х років минулого століття дозволяє стверджувати, що схема управління навчальними процесами з опорою на механізми педагогічних впливів цілком свідомо виходила з потреби уніфікації ланок становлення професіонала, що існувала в системі радянської педагогіки [13], водночас формуючи відповідну до тогочасної соціальної системи управлінську систему «сприяння оптимальному вирішенню завдання всебічного й гармонійного розвитку особистості педагога» [3, с. 35]. Механізми педагогічних впливів були розроблені в працях К. Ушинського та А. Макаренка, який вказував, що «...де немає єдиного плану роботи, єдиного тону, єдиного точного підходу до вихованців, там не може бути ніякого виховання» [9, с. 176]. У цьому питанні дослідники спиралися на цілісне бачення функціонування системи та механізми педагогічних впливів [3].

Зазначимо, що дослідники теоретико-практичних контекстів професійної підготовки сучасного педагога [15, с. 7] у цілому поділяють погляд багатьох тогочасних дослідників проблеми щодо небезпеки формування професійних інтересів студента педагогічної спеціальності з відривом від знання психологічної структури особистості. На думку дослідника М. Платонова, педагогічні умови за визначенням є

складовою педагогічної мети, а «щоб мета виховного процесу була визначена педагогічною, тобто щоб вона могла стати керівництвом до конкретної педагогічної дії, необхідна її конкретизація з урахуванням <...> засобів, що дозволяють досягти на тому чи іншому етапі розвитку особистості бажаного педагогічного результату» [14, с. 33]. Як можемо бачити, суспільна спрямованість як важливий соціалізаційний момент у підготовці вчителя уже наприкінці ХХ століття була показником рівня якості управління освітнім процесом (освітнього менеджменту) у тогочасній системі освіти й одним з її критеріїв. Якщо спробувати охопити систему загальної методики розбудови навчально-виховного процесу в радянській вищій педагогічній школі як етапу фахової діяльності педагога, то бачимо, що насамперед наголошувалося на єдності учбово-виховного процесу, що полягав у реалізації методики організації виховного колективу, методики переконання, методики навчання, методики педагогічного впливу й педагогічної майстерності [6, с. 223].

Система загальних методів учбово-виховного процесу передбачала різнопланове використання засобів і чинників управління в навчальному колективі. Основними методами самоорганізації були самоуправління, взаємопросвітництво, взаємонавчання й громадська думка [6, с. 138]. Попри певну схематичність зазначеної вище системи, цей підхід до управління навчальним процесом, що обумовлював засоби підготовки педагогів, вбачався цілком виправданим і доречним з огляду на потребу уніфікації ланок становлення професіонала, яка існувала в системі радянської педагогіки. Хоча така схема передбачала, що засадничі принципи організації управління освітнім процесом реалізуються в діалектичному поєднанні одне з одним, вона далеко не повною мірою визначала місце педагогічної умови його здійснення стосовно педагогічної мети й змісту навчального процесу [13].

Однак слід визнати, що в цей час закладалися підвалини організації сучасної системи управління освітнім процесом, що полягали в: а) цілісності; б) системності; в) комплексності. На думку багатьох теоретиків і практиків педагогічної галузі, завдяки системному аналізу процесу формування фахівця-педагога в поєднанні з вимогами комплексного підходу формувалася відповідна до тогочасної соціальної системи управлінська система сприяння всебічному й гармонійному розвитку особистості педагога, а на початку ХХІ століття вищезгадані тенденції отримали розвиток у до-

слідженнях вітчизняних науковців і педагогів, що пов'язували підходи, започатковані науковцями другої половини ХХ століття, з потребою значного корегування системи управління інститутом вищої педагогічної освіти [1, с. 36]. У сучасній педагогічній науці існують різні тлумачення поняття «педагогічні умови», а переважна більшість авторів пов'язують забезпечення педагогічних умов з ефективністю педагогічного процесу. До найбільш актуальних у контексті нашого дослідження належать такі визначення педагогічних умов: чинник ефективного функціонування педагогічної системи [3]; характеристика одного чи декількох компонентів педагогічної системи, якими є зміст, організаційні форми, засоби навчання й характер взаємин між учителем та учнями [5]; комплекс спеціально спроектованих структурних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників [7, с. 27]; взаємопов'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечують високу результативність навчального процесу й відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності [8]; система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, що необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети [12]; обставини, від яких залежить цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості та групи людей [19].

Проаналізувавши методологічні засади поняття, дослідник В. Литвин дійшов висновку про те, що найчастіше під педагогічними умовами, які стосуються різних аспектів усіх складових процесу навчання, виховання й розвитку (цілей, змісту, принципів, методів, форм, засобів) розуміють такі, що спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його

ефективності або забезпечення можливості реалізації певних інновацій [7, с. 11]. Як бачимо, домінуючий підхід до тлумачення поняття «педагогічні умови» насамперед виходить із потреби використання зазначеної категорії для маркера ефективної та результативної організації педагогічної діяльності. Тому їх змістове наповнення повинно містити обґрунтування цілісності цього процесу, виходячи з мети функціонування останнього – всебічного гармонійного розвитку особистості педагога, виявлення й актуалізації його здібностей, формування стійких етичних і професійних якостей тощо. Тобто педагогічні умови повинні відповідати певним вимогам, а саме: мати системний характер; мати чітко визначену структуру та забезпечувати зв'язки між елементами цієї структури; враховувати особливості професійної підготовки студентів у контексті їхньої готовності до професійної діяльності [2]. До основ поняття «педагогічні умови» належить також низка таких категорій: обставини, чинники, середовище, сукупність можливостей, від яких залежить існування, функціонування, розвиток та ефективність педагогічного процесу, насамперед – його організаційного й педагогічного змісту. Дослідниця О. Галкіна виокремлює в організаційно-педагогічних умовах три рівні управління освітньою системою (навчальним закладом), які в проектуванні освітнього менеджменту найчастіше подаються таким чином:

- інституційний (забезпечення керівником організаційних умов для взаємодії закладу освіти із соціумом, його пристосування до змін на ринку освітніх послуг; функціонування, цілісність і розвиток закладу освіти);

- управлінський (керівник забезпечує організаційно-педагогічні умови для реалізації професійної діяльності викладачів і діяльності студентів відповідно до визначених педагогічних цілей);

- технологічний (викладач забезпечує

Таблиця

«Загальна методика учбово-виховного процесу» [6, с. 223]

Групи		I	II	III	IV
		Методи організації колективу	Методи переконання	Методи навчання	Методи педагогічного впливу
1	Висхідні методи	єдині вимоги	інформація	інструктаж	вимога
2	Провідні методи	самообслуговування	пошук	вправа	перспектива
3	Методи корекції	змагання	дискусія	контроль	мотивація
4	Методи самоорганізації	самоуправління	взаємопросвітництво	взаємонавчання	громадська думка

педагогічні умови для реалізації виховного процесу та ефективної навчальної діяльності студентів) [4, с. 138–139].

Як можемо бачити з вищенаведеного, термін «організаційно-педагогічні умови» відбиває цілий комплекс підходів до розгляду чинників, які впливають на функціонування й розвиток навчально-виховного процесу й освітньої системи загалом із погляду ефективної організації та оперативного управління; вони поєднують дві смислові одиниці: «організаційні умови» та «педагогічні умови». Тому, на думку дослідниці, доцільним є розглядати організаційно-педагогічні умови як сукупність взаємопов'язаних організаційно-управлінських передумов, обставин, вимог, які створює керівник (адміністрація закладу) для ефективного управління педагогами та їхньою професійною діяльністю, а також учнями (студентами) та їхньою навчальною діяльністю з метою досягнення конкретних освітніх цілей [4, с. 138–139].

Дослідження методологічних засад підходів до наукового вжитку поняття «педагогічні умови» дозволило А. Литвіну створити загальну типологію за параметрами доцільності, процесуально-особистісної детермінованості, сутності, призначеності, послідовності, спрямованості, структурованості, значимості та конкретизованості [7, с. 17].

Аналіз найбільш використовуваних класифікацій у працях дослідників дозволяє поділити ці класифікації на групи: дидактичні умови педагогічного процесу – умови, що є результатом планомірного добору, конструювання та реалізації елементів змісту, методів, прийомів та організаційних форм навчання; психолого-педагогічні умови педагогічного процесу – умови, що цілеспрямовано створюються як педагогічні обставини, які характеризуються певною якістю освітнього середовища і в яких забезпечується взаємодія сукупності психологічних і педагогічних чинників ефективного здійснення навчальної та виховної роботи; організаційно-педагогічні умови педагогічного процесу – умови, що складають комплекс спеціально спроектованих можливостей реалізації змісту, форм, методів навчально-виховного процесу; соціально-педагогічні умови – складають групу умов, що характеризує сукупність процесів і відносин, які необхідні для формування соціально значущих характеристик фахівця та для соціальної адаптації учасників освітнього процесу до сучасного відкритого інформаційно-освітнього простору.

Опрацювавши численні науково-педагогічні публікації, ми виявили, що з метою забезпечення функціонування й ефектив-

ного розвитку освітньої системи дослідники виділяють різні типи педагогічних умов. Дослідники Є. Хриков, О. Адаменко, В. Курило в праці «Методологічні засади педагогічного дослідження» зазначають, що останнім часом спостерігається зближення в баченні різними вченими структури та ролі педагогічних умов. Методологічно обґрунтованими автори дослідження вважають підходи, в яких беруться до уваги рамки розгляду суто педагогічного компонента умов перебігу тих освітніх процесів, що є об'єктом дослідження в таких аспектах: педагогічні умови не можуть суперечити прояву педагогічних закономірностей, принципів та правил; потреба виокремлення в дослідженні певних педагогічних умов, якщо вони містять нове наукове знання; імовірний характер забезпечення результату наукового пошуку при розгляді змінних чинників формування умов педагогічної діяльності; локальний характер застосування (у структурі педагогічного знання найширший характер мають закономірності та принципи, більш вузький характер – педагогічні правила, ще більш вузький, локальний характер мають умови) [10, с. 77]. Дослідники зазначають, що змістове наповнення компонентів, виділення рівнів істотно залежить від конкретного предмета дослідження, обраних підходів і позиції авторів щодо сутності та чинників педагогічного впливу як реалізації певних принципів і правил, дотичних до процесуальних ланок розгортання об'єкта дослідження [10, с. 77]. Останнє дозволяє авторам стверджувати, що педагогічні умови – це наповнені змістом процесуальні характеристики, які зумовлюються цілепокладаннями педагогічного процесу; вони створюються педагогами в безпосередній педагогічній діяльності, а чинники їх виникнення цілком можуть існувати об'єктивно й незалежно від цієї діяльності. Тому сутність педагогічних умов зазначені вище автори схильні тлумачити через поняття обставин, а не чинників. Ми погоджуємося з тим, що педагогічні умови – це насамперед сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності, таким чином, педагогічні умови є обставинами, що обумовлюють певний напрямок розвитку педагогічного процесу. Ми солідарні із застереженнями авторів розглянутого вище дослідження щодо небезпеки спрощення розгляду об'єктивних можливостей матеріально-просторового середовища в якості педагогічних умов. Оскільки педагогічні умови за визначенням не можуть суперечити педагогічним законам, закономірностям, принципам та правилам, на наш

погляд, далеко не всі такі можливості слід розглядати в якості педагогічних умов, потрібно відносити до цієї категорії лише ті, що створюються педагогом і є продуктом педагогічної діяльності.

На сучасному етапі реалізації освітнього менеджменту в педагогічних закладах, який супроводжується значними змінами й відходом від традиційних умов навчання, великого значення набуває науковий супровід, що має на меті осмислення, систематизацію й структурування чинників впливу, до яких належать компоненти категорії «педагогічні умови». Окрім різнопланових об'єктивних обставин, притаманних педагогічним процесам у широкому соціальному контексті, низка чинників педагогічних умов ґрунтується на характеристиках процедур, які відбивають сукупність спеціально спроектованих і реалізованих обставин змісту, форм, методів навчально-виховного процесу, що забезпечує ефективне управління функціонуванням і розвитком процесуального аспекту освітньої системи і якості професійної підготовки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на підставі проведеного аналізу можемо стверджувати, що дидактичні умови в контексті цілепокладань системи освітнього менеджменту можуть розглядатися як чинник досягнення фахових компетенцій у широкому спектрі міждисциплінарних підходів до удосконалення процесу фахової підготовки педагогів; психолого-педагогічні умови в контексті нашого дослідження слід брати до уваги як чинник формування необхідних компетенцій і якостей особистості фахового педагога та системного розвитку суб'єктивних аспектів сучасної педагогічної системи; організаційно-педагогічні умови в контексті застосування засобів освітнього менеджменту слід розглядати в якості чинника ефективного управління функціонуванням і розвитком процесуального аспекту освітньої системи та якісної професійної підготовки; соціально-педагогічні умови слід розглядати в якості об'єктивної передумови й чинника набуття особистістю соціокультурного досвіду праці в педагогічній галузі та ефективної фахової самореалізації в суспільній та професійній діяльності.

Однак цілком очевидно, що всі види педагогічних умов реалізації управління процесом формування фахових компетенцій сучасного педагога тісно взаємопов'язані й найбільш ефективні тільки в комплексі. Аспект специфіки категорії «педагогічні умови» особливо важливим є для системного й комплексного дослідження педагогічного процесу в площинах, що потребують розгляду зовнішніх обставин. У цьому

разі потребується виокремлення специфіки «педагогічності» як процесуальної ознаки й педагогічної ситуації, що є похідною від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаменко О. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / О. Адаменко. – Луганськ, 2006. – 613 с.
2. Ашерев А. Методи й моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів / А. Ашерев, В. Логвіненко. – Х. : УПА, 2005. – 164 с.
3. Бабанский Ю. Комплексный подход к воспитанию учащихся (в вопросах и ответах) / Ю. Бабанский, Г. Победоносцев. – К. : Рад. шк., 1985. – 256 с.
4. Галкина О. Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / О. Галкина. – Самара, 2009. – 187 с.
5. Зверева М. О понятии «дидактические условия» / М. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. – М. : Педагогика. – 1987. – № 1. – С. 29–32.
6. Коротов В. Общая методика учебно-воспитательного процесса: учеб. пособие для слушателей ФПК, директоров школ и студентов пединститутів / В. Коротов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
7. Литвин А. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» / А. Литвин, О. Мацейко // Педагогіка й психологія професійної освіти. – 2013. – № 5. – С. 9–29.
8. Манько В. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. Манько // Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного ун-ту ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161.
9. Макаренко А. Педагогіка індивідуального діяння: в 7-и т. / А. Макаренко. – М. : Изд.-во АПН РСФСР, 1951. – Т. 5. – С. 160–186.
10. Методологічні засади педагогічного дослідження : [монографія] / авт. кол.: Є. Хриков, О. Адаменко, В. Курило та ін.; за заг. ред. В. Курило, Є. Хрикова. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 248 с.
11. Моделирование педагогических ситуаций: Проблемы повышения качества и эффективности общепедагогической подготовки учителя / Под ред. Ю. Кулютина и Г. Сухобской. – М. : Педагогика, 1981. – 120 с.
12. Пехота О. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : [навч. посібник] / О. Пехота та інші. – К. : В-во А.С.К., 2003. – 240 с.
13. Прокоп І. Історико-педагогічний аналіз мети виховання в радянській школі 1969–1980-х рр. / І. Прокоп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : agr.chnu.edu.ua/.../Мета%20виховання%20у%20радянській%20школі.
14. Профессиональная ориентация молодежи / Под ред. К. Платонова. – М., Высшая школа, 1978. – 271 с.
15. Професійна підготовка соціального педагога: теоретико-практичний контекст : [монографія] / [авт. кол. Величко О., Гуренко О., Захарова Н. та ін. ; за заг. ред. О. Гуренко ; наук. ред. В. Котляр]. – Донецьк : ЛАН-ДОН-XXI, 2013. – 331 с.